

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ПАРТИСИПАЦІЯ»

Нагорна Н. С.

кандидат психологічних наук, доцент,

декан факультету соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації

Національний університет «Чернігівська політехніка»

вул. Шевченка, 95, Чернігів, Україна

orcid.org/0000-0002-9988-7750

lev.nadiya@yahoo.com

Ключові слова: *партисипація, партисипативність, партисипативний підхід, участь, залучення.*

У статті аналізуються особливості дослідження міждисциплінарного змісту поняття «партисипація». Спираючись на результати вітчизняних і зарубіжних наукових пошуків, вказується, що специфіка такого пошуку визначається насамперед галуззю знань, у якій відбувається розвідка. Родовими сферами сучасних науково-практичних досліджень партисипації є публічне управління та політологія. Саме тому зміст партисипації тут наповнюється залученням особистості у процеси громадської участі, управління, як на державному, так і на локальному рівнях, контролем за реалізацією політик відповідного рівня. Фінансово-економічний аспект партисипації досліджено в розрізі регіональної економіки: участь різних суб'єктів у процесах накопичення, опрацювання й освоєння різного роду ресурсів, а також контроль за їх використанням (бюджети участі у громадах, проекти матеріально-технічної допомоги тощо). Висвітлено, що аспект залучення саме працівників різних рівнів до співпраці для розвитку організації, як специфічну рису партисипації, досліджує менеджмент: розроблення та побудова стратегічних концепцій розвитку організації, проекти розвитку кар'єри персоналу, мотиваційний компонент залучення, особливості комунікації та робота команди. Аналізується специфіка змістового наповнення та практичного застосування партисипативних практик у зарубіжній і вітчизняній медицині: від взаємодії для інформування (в Україні) до активного залучення до спільної роботи над системними змінами. Розглянуто сутність «партисипації» крізь призму педагогіки: участь суб'єктів в освітньому процесі, ініціювання ними інноваційних форм і методів взаємодії в освітньому середовищі. Підкреслено, що в розрізі психологічної науки розуміння партисипації має свою специфіку залежно від галузі: політична, організаційна, соціальна тощо. У висновках сформовано базове розуміння поняття «партисипація» як процес та результати спільної участі окремих особистостей та їх груп у напрацюванні практичних рішень щодо: розв'язання або поліпшення гостроти наявних соціальних викликів; стратегій і політик розвитку громад.

INTERDISCIPLINARY MEANING OF TERM PARTICIPATION

Nahorna N. S.

*Ph. D. of Psychology, Associate Professor,
Dean of Faculty of Social Technology, Health and Rehabilitation
Chernihiv Polytechnic National University
Shevchenko str., 95, Chernihiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-9988-7750
lev.nadiya@yahoo.com*

Key words: *participation,
feature of participation,
participatory approach, taking
part, involvement.*

The article analyzes the research peculiarities of the interdisciplinary concept of “participation”. Based on the results of domestic and foreign scientific searches, it is indicated that the specifics of such a search is determined, first of all, by the field of knowledge in which the research takes place. The related areas of modern scientific and practical research on participation are public administration and political science. That is why the content of participation here is filled with the involvement of the individual in the processes of public participation, management, both at the state and local level, and control over the implementation of policies at the appropriate level. The financial and economic aspect of participation has been studied in terms of the regional economy: the participation of various subjects in accumulation, processing and development of various kinds of resources, as well as control over their use (budgets of participation in communities, projects of material and technical assistance, etc.). It has been highlighted that management studies the aspect of involving employees of different levels in cooperation for the development of the organization, as a specific feature of participation: the development and construction of strategic concepts for the development of the organization, projects for personnel career development, the motivational component of involvement, features of communication and team work. The specifics of meaningful content and practical application of participatory practices in foreign and domestic medicine have been analyzed: from interaction for informing (in Ukraine) to active involvement in joint work on systemic changes. The essence of “participation” has been studied through the prism of pedagogy: the participation of subjects in the educational process, their initiation of innovative forms and methods of interaction in the educational environment. It has been emphasized that in terms of psychological science, the understanding of participation has its own specificity depending on the field: political, organizational, social and others. In the conclusion a basic understanding of the concept of “participation” as a process and results of joint participation of individuals and their groups in the development of practical solutions regarding: solving or improving the severity of existing social challenges; strategies and policies of community development, has been formulated.

Постановка проблеми. Наукова розвідка щодо сучасного аналізу сутності та змісту поняття «партисипація» і його похідних бере свій початок із концепції партисипативної демократії (Б. Барбер, Дж. Ціммерман та інші). Це стало фундаментом для розвитку ідеї про рівні участі / неучасті у громадському житті (Ш. Арнштейн), етапи запровадження громадської участі («Міжнародна асоціація публічної партисипації»), складові частини процесу партисипації (Я. Вигнанський), партисипація на рівні громад (С. Ріфкін, М. Канджер).

На основі принципу залучення громадськості до процесу розроблення та впровадження політик побудована концепція належного врядування. Остання стала базисом для теоретико-практичних досліджень у різних сферах. Отже, нині ми можемо говорити про сучасне розуміння участі громадськості у процесах публічного управління (О. Берданова й інші), в особливості залучення громадян до ухвалення політико-управлінських рішень у політології (О. Чабан), про партисипацію в бюджетуванні на місцевому рівні в контексті регіональної економіки. Поняття «партисипація» досліджується вітчизняними вченими-педагогами (О. Волярська, О. Бутенко й інші), менеджерами (Л. Стрижеус, Б. Батюк та інші).

Однак вітчизняна психологічна наука лише розпочинає дослідження поняття «партисипації». Так, вивчається аспект участі під час формування громадської думки (Г. Бевз), психологічні особливості управління (Л. Карамушка), партнерська взаємодія у процесі управління закладами освіти (А. Ключко). Отже, нині немає комплексних напрацювань, що висвітлюють феномен партисипації, визначають його суть і соціально-психологічні засади.

Відтак, **метою статті** є дослідження міждисциплінарного змісту поняття «партисипація».

Результати дослідження. Поняття «партисипація» уперше було вжито французьким етнографом Л. Леві-Брюлем (1937 р.) для опису так званого пралогічного мислення у представників корінних народностей. Дослідник [11] вказує, що саме партисипацією як співпричетністю реального та тотемного пояснюється наділення людини містичними характеристиками в первісних суспільствах.

Такі характеристики, як спільність і причетність, також притаманні більш сучасному погляду на розуміння поняття «партисипація». Поява нового контексту пов'язана з розвитком концепції партисипативної демократії, або демократії участі, що розвинулася в 60-х рр. ХХ ст. За даною концепцією партисипація розглядається як ефективне залучення громадян до процесу вироблення, узгодження й ухвалення політико-управ-

лінських рішень [18]. Теоретик демократії участі Б. Барбер [1] вказує на активну участь громадян у врядуванні, насамперед над собою, хоч не завжди і всюди, однак тоді, коли цього потребують політичні питання. Така активність, на думку О. Чабана [18], як дослідника-політолога, має свідчити не лише про створення умов із боку держави для вільного залучення громадян до політико-управлінських процесів, створення можливостей їм для саморозвитку, а й про розвиток самої держави, її демократичних цінностей і бажання громадян підтримувати ці цінності.

О. Знаткова [7] в аналізі фасилітації як партисипативної технології в системі державного управління визначає партисипацію (громадську участь) як реальний прояв демократичного правління, системного й ефективного залучення громадян до державотворення. На думку авторки, низька поінформованість громадськості, відсутність якісного обміну інформацією між суб'єктами політично-управлінських процесів, низький рівень політико-правових компетенцій і знань, а також брак навичок вести конструктивний діалог стають перешкодою в розробленні та впровадженні прозорих і ефективних методів, механізмів і технологій взаємодії влади та населення.

С. Горблюк також вказує на рівень обізнаності й активності місцевої спільноти, з одного боку, а також на системність і цілеспрямованість дій органів місцевої влади, з іншого боку, як умови успіху співпраці влади з мешканцями під час управління справами громади, отже, громадської партисипації [6]. Автор акцентує увагу на тому, що участь громадськості не має зводитись до її інформування та консультування владою про розроблені заходи. Партисипація має забезпечувати реальний діалог і співпрацю всіх зацікавлених суб'єктів на всіх етапах розроблення відповідних політик.

Автори посібника для громадських активістів «Партисипативний підхід та практики на рівні громади» у результаті проведеного аналізу концепцій учасницької демократії та належного врядування доходять висновку, що залучення громадян до процесу ухвалення рішень (партисипація) є ключовим елементом належного (демократичного) врядування. Отже, на думку авторів [10], громадянська участь (що має синонімічне значення «партисипація») стосується різних механізмів вираження думки громадськістю та дозволяє громаді чинити вплив на суспільні рішення. Також учасницький підхід (партисипація) до управління містом в умовах децентралізації влади, що передбачає залучення як жителів (кінцевих користувачів послуг), так і адміністрації, представників бізнесу та фахівців з усіх галузей міського господарства, досліджує Л. Радіонова. Науковиця зазначає [16],

що партисипативність, як принцип управління, має застосовуватись уже на ранніх етапах розроблення проєктів розвитку, щоби ознайомити сторони з позиціями одна одної.

Отже, публічне управління як дисципліна наділяє поняття «партисипація» властивим для об'єкта свого дослідження державницьким контекстом: демократичність правління, залученість до державотворення, участь громадян у політико-управлінських процесах і ухваленні суспільних рішень. Результатом залучення населення та інших суб'єктів до подібних активностей дослідники-управлінці вважають напрацювання політик і рішень, прийнятних для всіх. Водночас значна роль у процесі партисипації відводиться процедурі та результатам публічних інформаційних кампаній.

Дотичним до механізмів публічного управління, хоча належить до сфери фінансів, є поняття «партисипативне бюджетування». Так, Н. Булеца досліджує особливості процесу партисипативного бюджетування в Україні, [3] аналізує партисипацію крізь призму бюджетних процесів, що передбачають можливість ознайомлення з урядовими операціями та можливості для консультацій, обговорення та впливу на розподіл суспільних ресурсів. Отже, метою такої активності автор вважає підвищення рівня залученості мешканців місцевих громад до процесу ухвалення рішень стосовно розвитку міста шляхом налагодження співпраці у плануванні та реалізації партисипативних бюджетів.

Партисипативний підхід до управління та фінансування в міжнародних програмах як чинник розвитку соціального капіталу територіальних громад аналізує Ю. Петрушенко. Науковець зазначає [13], що програми міжнародної технічної допомоги, які реалізують свою діяльність за концепцією розвитку громад, поліпшують соціально-економічний стан територіальної громади засобами соціальної мобілізації. Остання сприяє активізації населення, його самоорганізації, розробці та впровадженню разом із місцевою владою громадських ініціатив. Автор зупиняє свою увагу на досвіді проєкту ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» [14], де якраз відбувалось партисипативне управління фінансовими ресурсами місцевих громад через фінансову участь представників самого проєкту (грант), місцевої обласної влади, добровільних внесків пересічних громадян (матеріальних чи нематеріальних). Населення спільно з місцевою владою ініціювало, розробляло, реалізовувало / контролювало роботу підрядних організацій для отримання соціальних змін у житті громади. Представники проєкту [14] зазначають, що результатом упровадження таких ініціатив стали не лише істотні

зміни в інфраструктурі територіальної громади, а зміна в соціально-психологічних показниках: підвищився рівень довіри до місцевої влади та співгромадян один до одного, відбувся розвиток почуття приналежності до громади, а також бажання працювати надалі для громади.

Отже, результати наукових пошуків учених-фінансистів свідчать про те, що партисипація розглядається ними як чинник або можливість залучення різних суб'єктів до процесів, пов'язаних із формуванням, отриманням і розподілом матеріальних і нематеріальних ресурсів, участь у контролі за їх використанням. Ще однією важливою рисою партисипації став, на думку Ю. Петрушенка [13], вплив на мотивацію громади до соціальних змін у напрямі зростання соціального капіталу місцевої спільноти.

Досить цікавим, на нашу думку, є погляд на поняття «партисипація» у науковців в галузі менеджменту. Беручи за основу концепцію партисипативного управління організацією, колеги-дослідники [2, с. 17] вказують на участь працівника в діяльності організації, що виходить за межі його функціональних обов'язків, сприяє підвищенню ефективності організаційно-управлінських рішень, реалізації певних вторинних потреб працівника, якщо він отримує задоволення від роботи. Автори аналізують вплив партисипативного менеджменту на процес розвитку організації та зазначають [2, с. 17], що партисипація позначається не лише на мотиваційних характеристиках працівника, ефективності його роботи, а якщо розглядати це питання системно, то й на потенціалі людських ресурсів усієї організації.

Конкретизуючи застосування положень партисипативного менеджменту в галузі освіти, Н. Колісніченко та Г. Коваль [9] аналізують особливості партисипації на рівні закладу освіти. Авторки виділяють як переваги (інтерактивний формат взаємодії для всіх учасників освітнього процесу, а також стейкхолдерів громади; вільний і рівний доступ до обговорення ідей і висловлення пропозицій із важливих питань), так і можливі недоліки (некомпетентна реалізація принципів партисипації, спільної діяльності, брак досвіду) використання означеного стилю управління.

Н. Колісніченко та Г. Коваль виокремлюють такі принципи партисипативного управління: добровільний характер участі в управлінні, регламентованість управління, рівність членів організації та їхніх пропозицій щодо управління для формування ефективного зворотного зв'язку в організації, реалізація схвалених пропозицій, командна робота [9].

Отже, аналіз поняття «партисипація» у менеджменті має свої особливості: зачіпає питання залучення працівників різних рівнів до спільної взаємодії для

розвитку організації (отже, вибудовуються спільні стратегії, місія організації, що можуть мати не лише економічний, а й соціальний вектор); особливості особистісної та професійної мотивації працівників та інших учасників взаємодії; спонукання до розподілу обов'язків, отже, взяття спільної й особистої відповідальності кожним членом взаємодії; вплив на особистісний і професійний розвиток через підвищення рівня професійно-особистісних домагань; налагодження ефективної двосторонньої комунікації між учасниками взаємодії і, як наслідок, вищевказаних характеристик формування команди.

Дещо інший, на нашу думку, аспект партисипації досліджується дисциплінами, об'єктом вивчення яких є людина, її особливості розвитку та проблеми. Це переважно галузі та професії групи «людина – людина», де взаємодія відбувається між фахівцем і клієнтом послуги (медичної, педагогічної, соціальної, психологічної тощо).

У своїй роботі «Що таке партисипація?» С. Ріфкін і М. Канджер [21] аналізують партисипацію з погляду взаємодії в громаді на прикладі залучення людей з інвалідністю, хронічними захворюваннями та малозабезпечених. Автори вказують, що партисипація на рівні громади стала можливою для всіх, зокрема й окреслених категорій громадян, лише після зміни концепції реабілітації з медичної на соціальну та таку, що заснована на розвитку громади. Відповідно споживачі медичних і соціальних послуг не просто залучаються до взаємодії з фахівцем щодо вирішення / пом'якшення гостроти прояву власної проблемної ситуації, а також спільно із професіоналами, представниками громади та влади працюють над плануванням і розвитком конкретної сфери послуг.

За такого тлумачення концепт партисипації тісно переплітається з концепцією інклюзивного розвитку. Якщо С. Ріфкін і М. Канджер [21] говорять про різні форми партисипації: від пасивної, де людина виступає як споживач упроваджених якісних змін і дає свій відгук про ці зміни, до активної, де людина залучається у процес розроблення та запровадження змін на рівні громади, контролює активності та політики. Однак українські науковці-медики [12], які аналізують роль партисипації в медицині, вказують лише на її комунікаційний компонент, метою якого є інформування пацієнта про можливості у процесі лікування ухвалення зважених рішень щодо способів і методів лікування.

Активніше, на наш погляд, партисипація досліджується у вітчизняній педагогічній науці. Так, В. Ягоднікова та М. Гриньова [19], які вивчають особливості виховання лідерських якостей підлітків, звертають свою увагу на партисипацію як педагогічну умову означеного процесу. Дослідниці аналізують партисипативний підхід

у розвитку лідерського потенціалу школярів через категорію «участі» та «залученості/включеності» до різноманітних заходів як рівних суб'єктів освітнього процесу. Також на залучення суб'єктів освітнього процесу до співпраці як ключову характеристику партисипації у процесі студентоцентрованого навчання вказують О. Бутенко та Н. Опікунова [4].

Аспект суб'єктності в партисипації є важливим, на думку В. Гладуна [5]. Дослідник зазначає, що лише через участь уможлиблюється розбудова суспільства за демократичним сценарієм, з високим рівнем соціальної згуртованості. Саме тому, на думку автора, варто розвивати партисипативні форми роботи з учнівською молоддю для формування їхньої громадянської компетентності. Отже, партисипація має привносити якісні зміни в розвиток суспільства, громади й окремих особистостей, які ці зміни ініціюють і впроваджують.

Аналіз педагогічної наукової періодики свідчить про пояснення поняття «партисипація» участю активних суб'єктів в освітньому процесі, ініціювання ними нових форм і методів взаємодії для розвитку критичного мислення, розуміння переваг розділеної відповідальності, аргументованого ухвалення рішень. Це вказує на наявну взаємопов'язаність між концептом суб'єктності особистості та партисипацією, оскільки передбачає не лише пасивне залучення до дій, а й розкриття потенціалу всіх партнерів по взаємодії, вимагає від них контролю над ухваленими рішеннями та виконаними діями.

Що стосується психологічної науки, то на аналіз особливостей розгляду поняття «партисипація» можна натрапити в різних галузях (організаційна психологія, соціальна, політична). Початок досліджень партисипації вченими-психологами пов'язаний із соціально-політичними змінами, рухом за права людини, активізацією громадянських ініціатив і дій. Однак сучасний етап розвитку наукової думки дозволяє розширити спектр для аналізу. У процесі вивчення особливостей психологічних засад діяльності організацій Л. Карамушка [15], серед інших, виділяє партнерську взаємодію менеджера та працівників як основну характеристику гуманістичного підходу до управління організаціями. Розвиваючи дослідження психологічних підвалин розвитку інноваційних стилів управління в менеджерів освітніх організацій, А. Клочко [8] вказує, що партнерська взаємодія проявляється як уміння слухати та передавати інформацію, здатність розуміти співрозмовника, виробляти єдину стратегію взаємодії.

Соціальна психологія також має різні аспекти розгляду поняття «партисипація»: від участі у громадських рухах і протестах (Дж. Стекеленбург, П. Кландерманс) з аналізом мотивів залу-

чення людей у такі форми групової активності [23]; через залучення до вирішення питань життя громади, активне громадянство (К. Стівенсон, Дж. Діксон, Н. Гопкінс, Р. Лаєт) з розумінням важливості аспектів особистісного розвитку таких учасників взаємодії, їх громади, а також механізму наснаження для розвитку інших учасників [22]; детального аналізу взаємозалежності концепту партисипації у громаді та концепту соціально-психологічного наснаження (Б. Хрістенс, А. Петерсон, П. Спір) з виділенням взаємозумовлювальних механізмів [20].

Партисипативний підхід також широко використовується у практиці соціальної роботи за кордоном: у контексті діяльності мультидисциплінарної команди над веденням випадку. До обговорення та спільного поінформованого ухвалення рішень залучаються не лише фахівці, а й самі клієнти, їхні рідні та / або найближче соціальне оточення (Ш. Рамон).

Отже, аналіз поняття «партисипація» у психології свідчить про можливість застосування практики спільної участі на декількох рівнях: індивідуальному (робота з окремою особистістю, розвиток її суб'єктності), рівні громади (взаємодії для розвитку потенціалу членів громади та самої громади – капітал громади) та на організаційному (коли налагодження взаємодії, соціально-психологічного клімату, супервізійних практик приводить до підвищення ефективності діяльності підприємства). З огляду на це, на нашу думку, цікавим є дослідження партисипативного підходу до розвитку соціального підприємництва.

Висновки. Аналіз наукової літератури з означеного питання дає підстави для таких узагальнень:

1. Теоретичні напрацювання різних дисциплін, за якими ми спробували дослідити поняття «партисипація», свідчать про специфічні відмінності в обставинах і форматі спільної участі окремих особистостей, їх груп. Однак саме «спільна участь» виступає ключовою об'єднуювальною характеристикою, що притаманна поняттю «партисипація» у різних галузях науки.

2. Отже, зазначене дає нам можливість сформувати базове розуміння поняття «партисипація» як процес та результати спільної участі окремих особистостей та їх груп у напрацюванні практичних рішень щодо: розв'язання або поліпшення гостроти наявних соціальних викликів; стратегій і політик розвитку громад.

3. Результати нашої наукової розвідки вказують на можливість дослідження партисипації за напрямками «активність – пасивність», «динаміка – статика», «коло залучення суб'єктів».

4. Аналіз криз призму представлених вище дисциплін дав можливість розширити наше уявлення щодо застосування партисипативного підходу як у науці, так і у практиці. Уважаємо, що для ґрунтовнішого дослідження соціально-психологічних засад партисипації варто звернути увагу на виявлені нами взаємні зв'язки між концептом «партисипація» та такими, як: суб'єктність особистості, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, соціальна згуртованість, соціальне залучення, інклюзія, соціально-психологічне наснаження (емпавермент), спільне ухвалення рішень, розділена відповідальність, супервізія, соціальний капітал громади тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барбер Б. Сильна демократія: політика учасницького типу. *Демократія : Антологія* / упоряд. : О. Проценко, В. Лісовий. Київ : Смолоскип, 2005. С. 254–262.
2. Батюк Б., Батюк О. Партисипативний менеджмент як один з методів прийняття управлінських рішень. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького*. 2010. Т. 12. № 2(44). С. 3–7.
3. Булеца Н. Особливості процесу партисипативного бюджетування в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2016. № 8. С. 159–165.
4. Бутенко О., Опікунова Н. Роль системи зворотного зв'язку у процесі студентоцентрованого навчання : колективна монографія. URL: https://www.researchgate.net/publication/355141071_ROL_SISTEMI_ZVOROTNOGO_ZV'AZKU_U_PROCESI_STUDENTOCENTROVANOGO_NAVCANNA
5. Гладун В. Партисипація учнівської молоді як складова формування громадянської компетентності. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 4(100). С. 145–149.
6. Горблюк С. Громадська партисипація у політиці ревіталізації міста. *Теорія та практика державного управління*. 2020. Вип. 4. С. 118–125.
7. Знаткова О. Фасилітація як партисипативна технологія в системі державного управління в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2018. № 2(54). С. 13–20.
8. Клочко А. Психологія розвитку інноваційних стилів управління у менеджерів освітніх організацій : дис. ... докт. психол. наук : 19.00.10. Київ, 2021. 574 с.
9. Колісніченко Н., Коваль Г. Партисипативне управління в галузі освіти: сутність, особливості, тенденції формування і реалізації. *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. № 3(84). С. 105–109.

10. Партиципативний підхід та практики на рівні громади : посібник для громадських активістів та всіх зацікавлених / О. Левченко та ін. ; за ред. Л. Польської. URL: <https://www.hubs.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/partysypatyvnyj-pidkhd.pdf>
Леви-Брюль Л. Первобыточная мифология. Москва : ОГИЗ, 1937. 354 с.
11. Партиципация пацієнтів як елемент забезпечення безпеки надання медичної допомоги: особливості дистанційного формату / О. Мінцер та ін. *Медицина інформатика та інженерія*. 2019. № 4. С. 76–79.
12. Петрушенко Ю. Партиципативна модель управління та фінансування в міжнародних програмах технічної допомоги як фактор розвитку соціального капіталу територіальної громади. *Економічний вісник*. 2015. № 2. С. 31–36.
13. Проект ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду». URL: <http://cba.org.ua>
14. Психологія діяльності організацій в умовах соціально-економічних змін (на матеріалі освітніх організацій) : монографія / за наук. ред. Л. Карамушки. Київ : Педагогічна думка, 2008. 192 с.
15. Радіонова Л. Партиципативна модель управління містом. URL: <http://dSPACE.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/14379/1/%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%9B.pdf>
16. Стрижеус Л. Застосування партиципативного стилю управління підприємством. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2013. Вип. 1(1). С. 179–187.
17. Чабан О. Переваги, недоліки та межі застосування партиципативної моделі демократії. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія «Питання політології». № 1091. С. 38–44.
18. Ягоднікова В., Гриньова М. Партиципативний підхід до виховання лідерських якостей підлітків. *Молодь і ринок*. 2021. №№ 11–12 (197–198). С. 44–49.
19. Community participation and psychological empowerment: testing reciprocal causality using across-lagged panel design and latent constructs / B.D. Christens et al. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1090198110372880>
20. Rifkin S.B., Kangere M. What is Participation? URL: https://www.researchgate.net/publication/311607512_What_is_Participation
21. The social psychology of citizenship, participation and social exclusion / C. Stevenson et al. URL: https://www.researchgate.net/publication/283671406_The_Social_Psychology_of_Citizenship_Participation_and_Social_Exclusion_Introduction_to_the_Special_Thematic_Section
22. Van Stekelenburg J., Klandermans P.G. Social psychology of movement participation. URL: https://www.researchgate.net/publication/319525300_Social_Psychology_of_Movement_Participation

REFERENCES

1. Barber B. (2005). Sylna demokratiia: polityka uchastytskoho typu. *Demokratiia : Antolohiia [Strong democracy: Participatory type politics. Democracy : An Anthology]* ; upor. O. Protsenko, V. Lisovyi. Kyiv : Smoloskyp [in Ukrainian].
2. Batiuk B.B. (2010). Partysypatyvnyi menedzhment yak odyin z metodiv pryiniattia upravlynskykh rishen [Participatory management as one of the methods of making managerial decisions] *Naukovyi visnyk LNU-VMBT im. S.Z. Hzhyskoho*. P. 12. 2 (44), pp. 3–7 [in Ukrainian].
3. Buletsa N.V. (2016). Osoblyvosti protsesu partysypatyvnoho biudzhetuvannia v Ukraini [Peculiarities of the participatory budgeting process in Ukraine]. *Prychornomorski ekonomichni studii*, 8, pp.159–165 [in Ukrainian].
4. Butenko O.P., Opikunova N.V. (2021). Rol systemy zvorotnoho zviazku u protsesi studentotsentrovanooho navchannia : *Kolektyvna monohrafiia* [The role of the feedback system in the process of student-centered learning : Collective monograph]. URL: https://www.researchgate.net/publication/355141071_ROL_SYSTEMI_ZVOROTNOGO_ZV'AZKU_U_PROCESI_STUDENTOCENTROVANOGO_NAVCANNA [in Ukrainian].
5. Hladun V. (2019). Partysypatsiia uchnivskoi molodi yak skladova formuvannia hromadianskoi kompetentnosti [Participation of student youth as a component of the formation of civic competence]. *Nova pedahohichna dumka*, 4 (100), pp. 145–149 [in Ukrainian].
6. Horbliuk S.A. (2020). Hromadska partysypatsiia u politytsi revitalizatsii mista [Public participation in the city revitalization policy]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. Vyp. 4, pp. 118–125 [in Ukrainian].
7. Znatkova O.M. (2018). *Fasylytatsiia yak partysypatyvna tekhnolohiia v systemi derzhavnoho upravlinnia v Ukraini* [Facilitation as a participatory technology in the system of public administration in Ukraine]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, 2 (54). Pp. 13–20 [in Ukrainian].
8. Klochko A. (2021). Psykholohiia rozvytku innovatsiinykh styliv upravlinnia u menedzheriv osvitykh orh-anizatsii : dys. ... d. psykhol. n. : 19.00.10 [Psychology of development of innovative management styles

in managers of educational organizations. Doctor of science thesis] Instytut psychologii imeni H.S. Kostiu-uka. Kyiv, 574 p. [in Ukrainian].

9. Kolisnichenko N. (2021). Partysypatyvne upravlinnia v haluzi osvity: sutnist, osoblyvosti, tendentsii formuvannia i realizatsii [Participatory management in the field of education: essence, features, trends in formation and implementation]. Aktualni problemy derzhavnogo upravlinnia, 3 (84). Pp. 105–109 [in Ukrainian].
10. Levchenko O. Velychko N., Kovshun L. Partysypatyvnyi pidkhd ta praktyky na rivni hromady [Participatory approach and practices at the community level. Guide for public activists and all those interested] : Posibnyk dlia hromadskykhaktyvistiv ta vsikhzatsikavlenykh / Za red. L. Polskoi. URL: <https://www.hubs.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/partysypatyvnyj-pidkhd.pdf> [in Ukrainian].
11. Levy-Briul L. (1937). Pervobutochnaia myfolohyia [Primitive mythology]. Moscow : OHYZ, 354 p. [in Russian].
12. Partysypatsiia patsientiv yak element zabezpechennia bezpeky nadannia medychnoi dopomohy – osoblyvosti dystantsiinoho formatu. O.P. Mintser, N.V. Myronenko, N.O. Sinienko, A.M. Novyk (2019) [Patient participation as an element of ensuring the safety of medical care – features of the online format]. Medychna informatyka ta inzheneriia, 4. pp. 76–79 [in Ukrainian].
13. Petrusenko Yu.M. (2015). Partysypatyvna model upravlinnia ta finansuvannia v mizhnarodnykh prohramakh tekhnichnoi dopomohy yak faktor rozvytku sotsialnoho kapitalu terytorialnoi hromady [Participatory model of management and financing in international technical assistance programs as a factor in the development of the social capital of the territorial community]. Ekonomichni visnyk, 2. Pp. 31–36 [in Ukrainian].
14. Proiekt YeS/PROON. Mistsevyi rozvytok, oriientovanyi na hromadu [Project of EU/ PD UNO Community based approach] from URL: <http://cba.org.ua/ua> [in Ukrainian].
15. Karamushka L.M. (2008). Psykholohiia diialnosti orhanizatsii v umovakh sotsialno-ekonomichnykh zmin (na materialii osvity orhanizatsii) : monohrafiia [Psychology of the activities of organizations in the conditions of socio-economic changes (on the material of educational organizations) : monograph] Kyiv : Pedahohichna dumka, 192 p. [in Ukrainian]
16. Radionova L.O. Partysypatyvna model upravlinnia mistom [Participatory model of city management] from URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/14379/1/%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%9B.pdf> [in Ukrainian].
17. Stryzheus L.V. (2013). Zastosuvannia partysypatyvnoho stylu upravlinnia pidpriemstvom [Application of participatory style of enterprise management]. Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh. Vyp. 1 (1). Pp. 179–187 [in Ukrainian].
18. Chaban O.O. (2014). Perevahy, nedoliky ta mezhi zastosuvannia partysypatyvnoi modeli demokracji [Advantages, disadvantages and limits of the participatory model of democracy]. Visnyk KhNU im. Karazina 1091, serii Pytannia politolohii, pp. 38–44 [in Ukrainian].
19. Iahodnikova V., Hrynova M. (2021). Partysypatyvnyi pidkhd do vykhovannia liderskykh yakosteï pidlitkiv [Participatory approach to education of leadership qualities of teenagers]. Molod i rynek, 11–12 (197–198). Pp. 44–49 [in Ukrainian].
20. Christens B.D., Peterson N.A., Speer P.W. Community participation and psychological empowerment: testing reciprocal causality using across-lagged panel design and latent constructs. From URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1090198110372880> [in English].
21. Rifkin S.B., Kangere M. *What is Participation?* From URL: https://www.researchgate.net/publication/311607512_What_is_Participation [in English].
22. Stevenson C., Dixon J., Hopkins N., Luyt R. The social psychology of citizenship, participation and social exclusion. From URL: https://www.researchgate.net/publication/283671406_The_Social_Psychology_of_Citizenship_Participation_and_Social_Exclusion_Introduction_to_the_Special_Thematic_Section [in English].
23. Van Stekelenburg J., Klandermans P.G. Social psychology of movement participation. From URL: https://www.researchgate.net/publication/319525300_Social_Psychology_of_Movement_Participation [in English].